

МРНТИ 14.35.05

ӘӨЖ: 159.9.072.42

Кудушева Н.А.

«Жалпы және қолданбалы психология» кафедрасының аға оқытушысы, Абай атындағы
ҚазҰПУ e-mail: nurgaisha72@mail.ru

ЖОО СТУДЕНТТЕРІНІҢ БІЛІМ АЛУЫНА ӨЗІНДІК ТИІМДІЛІКТІҢ ӘСЕРІ

Аңдатпа

Мақалада «өзіндік тиімділік» ұғымының мәні, оның құрылымы, болашақ мамандарды даярлаудағы өзіндік тиімділіктің рөлі, сондай-ақ университетте оқу кезеңінде студенттердің өзіндік тиімділігін дамыту мүмкіндіктері қарастырылады. Автор өзіндік тиімділікті және оның басқа мотивациялық құрылымдармен байланысын сипаттайды және өзіндік тиімділікке әсер ететін әртүрлі көздер мен факторлардың рөлін түсіндіреді. *Зерттеу мақсаты* болып өзіндік тиімділіктің табиғаты мен құрылымын, әлеуметтік-когнитивті теорияның негізгі компонентін сипаттау, студенттердің оқуына және оның білім беру процесінде дамуына өзіндік тиімділіктің әсері туралы әдіснамалық мәселелерді талдау табылады. Зерттеу мақсатын нақты мәселермен нақтылап, оған жетуде теориялық әдістерді қолданады.

Түйінді сөздер: өзіндік тиімділік; мотивация; тұлғалық тиімділік; білім беру; оқыту; кәсіби жетістік; әлеуметтік сенім.

Кудушева Н.А.

Стар. преподаватель кафедры «Общей и прикладной психологии», КазНПУ им. Абая. e-mail: nurgaisha72@mail.ru

ВЛИЯНИЕ САМОЭФФЕКТИВНОСТИ СТУДЕНТОВ ВУЗОВ НА ОБУЧЕНИЕ

Аннотация

В статье рассматривается значение понятия «самоэффективность», его структура, роль самоэффективности в подготовке будущих специалистов, а также возможности развития самоэффективности студентов в процессе обучения в вузе. Автор описывает самоэффективность и ее связь с другими мотивационными конструкциями, а также объясняет роль различных источников и факторов, влияющих на самоэффективность. *Цель исследования* - описать природу и структуру самоэффективности, основного компонента социально-когнитивной теории, проанализировать методологические вопросы влияния самоэффективности на обучение студентов и ее развитие в образовательном процессе. Автор уточняет цель исследования конкретными проблемами и использует для ее достижения теоретические методы.

Ключевые слова: самоэффективность; мотивация; личностная эффективность; образование; обучение; профессиональный успех; социальное убеждение.

Kudusheva N.A.

Senior Lecturer of the «Department of General and Applied Psychology», Abai Kazakh National Pedagogical University. e-mail: nurgaisha72@mail.ru

THE IMPACT OF SELF-EFFICACY OF UNIVERSITY STUDENTS ON LEARNING

Abstract

The article discusses the meaning of the concept of «self-efficacy», its structure, the role of self-efficacy in the training of future specialists, as well as the possibility of developing students' self-

efficacy in the process of studying at a university. The author describes self-efficacy and its relationship with other motivational constructs, and also explains the role of various sources and factors affecting self-efficacy. *The purpose of the study* is to describe the nature and structure of self-efficacy, the main component of socio-cognitive theory, to analyze methodological issues of the influence of self-efficacy on student learning and its development in the educational process. The author clarifies the purpose of the study with specific problems and uses theoretical methods to achieve it.

Keywords: self-efficacy; motivation; personal effectiveness; education; training; professional success; social persuasion.

Кіріспе

Қазіргі қоғамда болып жатқан әлеуметтік-экономикалық өзгерістер цифрлық инновациялық экономиканың қажеттіліктеріне жауап беретін білім беру жүйесін жетілдіруді көздейді. Жоғары білімнің басты мақсаты-үнемі кәсіби өсуге ұмтылатын, әлеуметтік жетілуімен, үнемі өзгеріп отыратын сұраныстар мен мүмкіндіктерге тез бейімделу қабілетімен ерекшеленетін жоғары білікті мамандарды даярлау. Кез-келген қызмет саласындағы маман қызметінің тиімділігі мәселесі өзекті болып отыр. Студенттің тұлғалық өзіндік тиімділігі оны оқыту және еңбек нарығында және өмірде табысқа жету үшін маңызды ресурс болып табылады.

Өзіндік тиімділік-бұл белгілі бір нәтижелерге қол жеткізу үшін қажетті әрекеттерді ұйымдастыру және орындау қабілетіне жеке сенім. Көбінесе белгілі бір мәселелерді шешу қабілеттеріне деген сенімділік ретінде сипатталатын өзіндік тиімділік әртүрлі контексттердегі мотивация және оқыту теорияларының негізгі құрамдас бөлігі болып табылады. Сонымен қатар, соңғы жылдары білім беру зерттеушілері спорттық дағдылардан бастап академиялық жетістіктерге (оқу үлгеріміне) дейінгі адам функцияларының кең ауқымын болжау және түсіндіру үшін өзіндік тиімділік ұғымын қолданды [1].

Өзінің тиімділігін (өзіндік тиімділігін) бағалау стратегияға да, белгілі бір мақсатқа жетуге байланысты мотивацияға да, күрделі жағдайларға эмоционалды реакцияларға да әсер етеді. Өзіндік тиімділік сонымен қатар студенттер өмір бойы кездесетін әрекеттерге немесе шешімдер қабылдауға қол жеткізудің негізгі факторы болып табылады. Бұл «Мен тұжырымдаманың» бөлігі болып табылады және өзіңіз туралы және сыртқы әлем туралы білім алуға, сондай-ақ қажетті дағдыларды дамытуға мүмкіндік береді.

Қабылданған өзіндік тиімділік мінез-құлыққа жанама әсер етеді, өйткені ол адамдардың амбицияларына, мақсаттарға берілгендік деңгейіне, қиын жағдайларға тап болған кездегі эмоцияларға және мақсаттарға жету кезінде факторлар мен кедергілерге қатысты қабылдауларға әсер етеді [2].

Өзіндік тиімділік-бұл адамдар қабылдаған шешімдерге және кейінгі әрекеттерді орындауға әсер ететін сенімдер жиынтығы. Зерттеушілердің пікірінше, адамдардың мінез-құлқы мен олар қол жеткізетін нәрсені көбінесе өздерінің қабілеттеріне қатысты сенімдерден, олар шынымен қол жеткізе алатын нәрселерден гөрі жақсы болжауға болады [3].

Зерттеу мақсаты-өзіндік тиімділіктің табиғаты мен құрылымын, әлеуметтік-когнитивті теорияның негізгі компонентін сипаттау, студенттердің оқуына және оның білім беру процесінде дамуына өзіндік тиімділіктің әсері туралы әдіснамалық мәселелерді талдау.

Зерттеу міндеттері:

-«өзіндік тиімділік» ұғымының мәнін, оның құрылымын, жоғары оқу орындарының болашақ түлектерін даярлаудағы өзіндік тиімділіктің рөлін талдау;

-университетте оқу кезеңінде студенттердің өзіндік тиімділігін дамыту мүмкіндіктерін анықтау.

Зерттеу материалдары мен әдістері мақаланы жазу кезінде «өзіндік тиімділік» ұғымының теориялық және эмпирикалық зерттеулерінің деректері қолданылды, ол өзіндік тиімділік

проблемасының психологиялық-педагогикалық аспектісін және оны тиімді дамыту үшін жоғары мектептегі оқу процесінде болуы мүмкін мүмкіндіктерді анықтау үшін қолданылды.

Зерттеу барысында теориялық әдістер қолданылды: фактілерді талдау, жинақтау, жалпылау, салыстыру және түсіндіру.

Зерттеу нәтижелері және оларды талқылау

Альберт Бандураның «өзіндік тиімділік: мінез-құлықты өзгертудің біріктіруші теориясына қарай» атты түпнұсқа мақаласы жарияланғаннан бері [4] әлеуметтік және психологиялық ғылымдардың зерттеушілері адамның кең спектрін болжау және түсіндіру үшін өзіндік тиімділікті қолданды. Соңғы онжылдықта студенттердің өзіндік тиімділігі туралы зерттеулер мотивация мен жетістіктерге көбірек көңіл бөлді.

А. Бандураның әлеуметтік-когнитивтік теориясының өзіндік тиімділігінің құрамдас бөлігі академиялық жетістіктерді, мотивацияны және оқытуды зерттеуге маңызды теориялық үлес болып табылады [5].

А. Бандурдың өзіндік тиімділігінің маңыздылығы келесідей анықталды: «адамдар өздерінің психоәлеуметтік жұмысына жеке бостандық тетіктері арқылы себеп-салдарлық үлес қосады. Әрекет ету механизмдерінің арасында ешқайсысы жеке тиімділікке деген сенімнен гөрі орталық немесе кең таралған емес. Егер адамдар өз әрекеттерімен қажетті нәтижеге қол жеткізе алатынына сенбесе, олардың әрекет етуге ынтасы аз. Демек, тиімділікке сену олардың әрекеттерінің негізі болып табылады. Адамдар өмірде жеке тиімділікке деген сенімдерін басшылыққа алады».

Өзіндік тиімділік-бұл «адамдардың белгіленген нәтижелерге қол жеткізу үшін қажетті әрекеттерді ұйымдастыру және орындау қабілеті туралы пікірлері»[6]. Бұл анықтаманың екі маңызды аспектісі қосымша түсіндіруді қажет етеді. Біріншіден, өзіндік тиімділік-бұл олардың мүмкіндіктері туралы сенім, сондықтан ол белгілі бір саладағы нақты мүмкіндіктерге сәйкес келмейді және көптеген адамдар өздерінің қабілеттерін асыра бағалайды. Тиімділік туралы ең пайдалы пайымдаулар-бұл нақты мүмкіндіктерден сәл асып түсетіндер, өйткені бұл қайта бағалау күрделі мәселелерді шешуде күш пен табандылықты арттыра алады. Өзіндік тиімділікті анықтаудың екінші маңызды аспектісі-адамдар тиімділік туралы пайымдауларын тапсырмаға да, жағдайға да байланысты тиімділік сипатын көрсететін кез келген мақсатқа қатысты пайдаланады деген идея.

Бандураның пікірінше, өзіндік тиімділікке деген сенім адамның жұмысының негізі болып табылады. Адамдарға тапсырманы орындау үшін қажетті білім мен дағдылар жеткіліксіз; олар сондай-ақ талап етілетін әрекетті типтік және ең бастысы қиын жағдайларда сәтті орындай алатынына сенімді болуы керек [4].

Өзіндік тиімділік туралы пайымдаулар адамдардың қандай әрекеттерді таңдайтынына немесе одан аулақ болуына, қанша күш жұмсайтынына, қаншалықты төзімді екеніне және өз міндеттерін қанша уақыт орындай беретініне әсер етеді.

Өзіндік тиімділігі жоғары адамдар қиындықтарға тап болады және сәтсіздіктерге белсенді жауап береді. Олар жоғары мақсаттар қояды және оларға жету үшін көп күш жұмсайды. Олар өзін-өзі реттейді, когнитивті және метакогнитивті стратегияларды көбірек қолданады (жоғары деңгейлі ойлау), тапсырманы сәтті орындау үшін не қажет екенін түсінуді көрсетеді. Өзіндік тиімділігі төмен адамдар қиын міндеттерден аулақ болады және мақсаттарға деген адалдығы төмен. Өзін-өзі тиімділік тұжырымдамасы білім беру зерттеулерінде жақсы белгілі және зерттеушілер бұл терминді қалай түсіндіретіні мен қолданатыны туралы салыстырмалы түрде дәйекті.

Өзіндік тиімділік мәселесі шетелдік және отандық психологтардың еңбектерінде қарастырылады. Дегенмен, Халықаралық зерттеу қауымдастығында өзіндік тиімділік дәлелдерін жинау үшін қолданылатын ең жақсы әдістеме туралы пікірталас жалғасуда. Зерттеулер көрсеткендей, өзін-өзі тиімділікке деген сенім оқу үлгеріміне әсер етеді, сонымен қатар өзін-өзі тиімділік тұрақты тұжырымдама емес, уақыт өте келе дамып, жақсаруы мүмкін.

Өзіндік тиімділік сонымен қатар тапсырманың сипатына, хабардарлығына және ауқымына байланысты өзгеріп отырады және пәндік салаға байланысты өзгереді[6].

Өзіндік тиімділік оқытушылар үшін де, студенттер үшін де маңызды. Өзіндік тиімділікке деген сенімнің әсері студенттердің үлгеріміне қалай әсер ететінін көрсететін дәлелдер көбейіп келеді. Өзіндік тиімділікке деген жоғары сенімнің нәтижелерге оң әсер етуінің себептерінің бірі-бұл студенттердің алға қойған шешімдерінде көрсететін күш-жігері мен табандылық деңгейі. Өзіндік тиімділікке деген сенім өзін-өзі реттеу және метакогнитивті стратегиялар сияқты тиімді оқыту стратегияларын қолданумен байланысты және белгілі бір мінез-құлық үлгілеріне әсер етеді, осы тұрғыда студенттерге мына ұстанымдарды ұсынуға болады, мысалы:

- мәселелерді қиындық ретінде қарастырыңыз және олардан аулақ болудың орнына оларды шешуге мақсат қойыңыз;
- мақсатқа жетуде жоғары фокус пен табандылықты көрсетіңіз;
- адамның қабылданған қабілеттеріне емес, тапсырмаларға және оларды орындау үшін не қажет екеніне назар аударыңыз.

Өзіндік тиімділіктің маңызды аспектісі оның пәндік саласы немесе нақты тапсырма (жағдай) болып табылады. Яғни, студент нақты пән саласына байланысты өз қабілетін бағалайды. Бұл білім алушының математикадағы өзіндік тиімділігінің жоғары деңгейін көрсете алатынын, бірақ әдебиет сабағында өзіндік тиімділігінің айтарлықтай төмен екенін білдіреді. Жеке өзіндік тиімділік деңгейлерін субъектілер мен жағдаяттар бойынша дәйектілік ретінде қарастырудың орнына, нақты оқу аймақтары мен тапсырмаларына қатысты өзіндік тиімділік сенімдерін қарастыру және өлшеу маңызды. Өзіндік тиімділік сонымен қатар болашаққа бағдарлануға бейім, яғни ол адамның нақты құзыреттілігіне немесе тапсырманы немесе әрекетті орындаудағы табысына емес, қол жеткізуді күтетін нәрсеге негізделген.

Өзіндік тиімділікке деген сенімдерді дамытуға және жақсартуға болады, әсіресе өзіндік тиімділікке әсер ететін келесі көздер мен факторларды ескере отырып:

Жетістік тәжірибесі белгілі бір тапсырмада немесе белгілі бір салада қайталанатын табысты нәтижелерге қол жеткізуден дамиды. Нақты мақсатқа жетудегі шынайы табысты тәжірибе студенттердің құзыреттілік пен сенімділік сезімін арттырады.

Әлеуметтік тәжірибе дегеніміз белгілі бір тапсырманы немесе әрекетті орындауда жетістікке жеткен құрдастары мен әріптестері туралы ақпаратты бақылау, алу (сол немесе басқа жолмен) нәтижесінде алынған білім мен дағдыларды білдіреді. Құрдастарының тапсырмаларды қалай сәтті орындағанын көру өз қабілеттеріне деген сенімді нығайтады. Әлеуметтік сендіру вербалды нанымдарды, оң пікірлерді және студенттің берілген мақсатқа жету қабілеті туралы құрбыларынан немесе оқытушылардан алынған кері байланысты қамтиды. Педагог оқушыға тапсырманы орындауға көмектесу немесе оны қолынан келгеннің бәрін орындауға ынталандыру үшін сенімді қарым-қатынас пен кері байланыс арқылы өзіндік тиімділікті арттыра алады. Позитивті күшейту арқылы өзіндік тиімділік сенімдерін күшейтуден гөрі теріс кері байланыс арқылы өзін-өзі тиімді ету сенімін әлсірету оңайырақ екенін атап өту маңызды, сондықтан құрбылары мен мұғалімдері ұсынатын кері байланыстың сипатын есте ұстаған жөн.

Физиологиялық және эмоциялық күйлер де өзіндік тиімділік деңгейіне әсер етеді. Ол сезім мүшелері арқылы түсіндірілетін ақпаратты білдіреді. Шешім қабылдау перспективасында толқу өзін-өзі тиімді сезінуі мүмкін, ал қиын тапсырма алдында мазасыздану немесе күйзелу өзін-өзі тиімді етуді әлсіретеді.

Позитивті көңіл-күй өзін-өзі тиімділікке деген сенімді нығайтады. Оң және теріс эмоциялар оқушының оқуына үлкен әсер етеді. Мұғалім емтихан және көпшілік алдында сөз сөйлеу сияқты оқиғаларға байланысты студенттердің күйзелісі мен алаңдаушылығын азайту арқылы көмектесе алады.

Зерттеулер көрсеткендей, оқыту ортасының түрі мен оқыту әдісі оқушылардың өзіндік тиімділігін арттыра алады. Фенкл мен Шиель әртүрлі оқыту әдістерінің сынып атмосферасына және өзіндік тиімділікке әсерін өлшейтін міндетті физика курсына сипаттайды. Студенттердің жауаптары сұрақ-жауап форматы, сұрауға негізделген зертханалар және концептуалды (сандық емес) қиындықтардың оң көзқарасты қалыптастыруға айтарлықтай әсер еткенін көрсетті [7].

Осы әдістемелерден басқа, аралас оқыту және электрондық қосымшаларды, интерактивті тапсырмаларды пайдалану, білім беру процесіне жауапкершілік білім алушылардың өздеріне жүктелген шағын топтарда оқыту (бірлескен оқыту) өзіндік тиімділікті арттыруға әсер етеді. Студенттердің өзіндік тиімділігін арттыруда айтарлықтай оң нәтиже көрсететін оқыту әдістерінің ортақ ерекшелігі бар – студенттерді тыныш, ыңғайлы атмосферада өзара шығармашылық өзара әрекеттесуге тарту.

Бірлескен оқыту стратегиялары екі жақты нәтижеге ие: өзіндік тиімділікті де, оқу үлгерімін де арттыру. Студенттер бірге жұмыс істейтін және бір-біріне көмектесетін бірлескен оқу құрылымдары индивидуалистік немесе бәсекелестікке қарағанда қабілеттердің оң өзін-өзі бағалауына және жоғары академиялық жетістіктерге ықпал етеді. Өзін-өзі тиімділікке деген сенімділікті дамытатын және жақсартатын сәтті араласулар академиялық нәтижелердің жақсаруына, сондай-ақ студенттердің өмірі мен мансабындағы болашақ артықшылықтарына әкеледі [8].

Осы көздерге негізделген және өзін-өзі тиімділікке әсер ететін бірқатар стратегиялар бар, оларды студенттердің өзін-өзі тиімділікке деген сенімдерін алға жылжыту үшін білім беру мақсатында пайдалануға болады.

Өзіндік тиімділікті арттыру тәсілдеріне мыналар жатқызуға болады:

❖ Студенттерге қиындық тудыратын, бірақ әлі де қол жеткізуге болатын нақты қысқа мерзімді мақсаттар қою.

❖ Студенттерге белгілі бір оқыту стратегиясын немесе тапсырманы шешуді таңдауға көмектесу, олардың шешім жоспарын айтуын сұрау. Студенттер тапсырманы орындай бастағанда, студенттерден олардың жетістіктерін атап өтуді және келесі қадамдарды айтуды сұраңыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Коломиец О.В. Самоэффективность студентов гуманитарных и технических специальностей // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. 2015. № 6–4. С. 94–97.

2. Берман Н.Д., Берман А.Ю. Самоэффективность в обучении // Russian Journal of Education and Psychology. 2019. Т. 10. № 5. С. 10–13.

3. Ермакова О.М. Личностные особенности студентов-психологов с разным уровнем профессиональной идентичности (социологический анализ) // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. 2009. № 101. С. 274–277.

4. Bandura A. Self-efficacy: toward a unifying theory of behavioral change. Psychol Rev. 1977. No84. P. 191–215.

5. Бандура А. Принципы социального научения // Современная зарубежная социальная психология. – М.: Из-во МГУ, 1984.

6. Ерзин А.И., Епанчинцева Г.А. Самоэффективность, проактивность и жизнестойкость в обучении (влияние на академические интересы и достижения студентов) // Современное образование. 2016. № 2. С. 65–83

7. Fencl H., Scheel K. Research and Teaching: Engaging Students – An Examination of the Effects of Teaching Strategies on Self-Efficacy and Course in a Nonmajors Physics Course. / Journal of College Science Teaching v. 35 (2005), issue 1, p. 20–24.

8. Смирнов С.Д. Психологические факторы успешного обучения студентов в вузе // Психология обучения и экология образовательной среды: тезисы междисциплинарной науч.-практической конференции. М.: Современный гуманитарный университет, 2013. 358 с